

folk/ed. Derg, 2020; 26(1): 141-155
DOI: 10.22559/folklor.1015

Edebiyat ve Modernite İlişkisi: 20. Yüzyıl Edebi Metinlerinde ‘Bahçe Kültürü’ ve Ötekinin Konumlandırılması

Literature and Modernity Relations: The ‘Garden Culture’
and Positioning of the other in 20. Century Literary Texts

R. Şeyda Ülsever*
Veysel Lidar**

Öz

Bu çalışmada 20. yüzyılda yaşanmış toplumsal olayları anlatan Ödön von Horváth’ın “Allahsız Gençlik” (Jugend ohne Gott), Jerzy Kosinski’nin “Boyalı Kuş” (The Painted Bird) ve Engin Aktel’in “Son Eylül Elveda Antigoni” romanları sosyolojik eleştiri yöntemiyle, sosyolog Zygmunt Bauman’ın modernite eleştirileri ve bahçe kültürü kavramları üzerinden incelenmiştir.

Söz konusu çalışma yapılırken eserlerin toplumsal olaylardan hareket ederek oluşturulmaları nedeniyle sosyolojik eleştiri yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca 20. yüzyılın önde gelen sosyologlarından Zygmunt Bauman’ın moderniteye getirdiği eleştiriler ve “yabancı” kavramına yaklaşımları çalışmanın ana izleği olarak belirlenmiştir.

20. yüzyılda gerçekleşen toplumsal olayların ve moderniteyle birlikte gerçekleşen ulus-devletleşme süreçlerinin toplumlardaki tezahürlerinin incelendiği çalışmada, edebi metinlerden hareketle toplumların biz ve öteki olarak ayrışmalarının yanında yabancı mefhumuna duydukları güvensizlik irdelenmiştir.

Geliş tarihi (Received): 12 Ocak 2019 - Kabul tarihi (Accepted): 3 Ocak 2020

* Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı. rsulsever@mynet.com.

** Dr., A. Gör. ESOGU, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü.veysellidar@hotmail.com. ORCID ID 0000-0002-5279-7440.

Çalışmada öncelikli olarak modernite olgusuna değinilecektir. Çalışma kapsamında görüşlerinden yararlanılan Zygmunt Bauman'ın modernite anlayışı ve moderniteye getirdiği eleştirilere yer verilecektir ve daha sonra verilen bilgiler ve kullanılan yöntem ve yaklaşımlar ışığında metinler irdelenecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde bulgular ayrıntılı bir biçimde açıklanarak, çalışmanın bundan sonraki edebiyat incelemelerine getireceği muhtemel yenilikler tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: *modernite, bahçe kültürü, öteki, yabancı, edebiyat sosyolojisi*

Abstract

In this study, the sociological facts in Ödön von Horváth's "Allahsız Gençlik" (Jugend ohne Gott), Jerzy Kosinski's "The Painted Bird" and Engin Aktel's "Son Eylül Elveda Antigoni" are analyzed through sociological criticism and sociologist Zygmunt Bauman's critique of modernity and "garden culture" which is a term of his sociology.

As the texts are constituted on the basis of sociological facts, sociological approach is used in the analysis of these texts. Also, one of the most important sociologist of the 20th century Zygmunt Bauman's critique of modernity and the term of "stranger" are defined as the main themes of this study.

In the study, sociological events of the 20th century and the reflections of the process of becoming a nation-state that co-occur with modernity on society are analyzed. Besides, the relationship between "we" and "the other" and the approaches of society to "the stranger" are examined in the study.

Firstly, the concept of 'modernity' will be explained. Then, Zygmunt Bauman's understanding of modernity and his critique of modernity will be detailed and the texts will be analyzed through Zygmunt Bauman's critique of modernity by means of sociological criticism and Variation Theory.

In the conclusion, the findings of the comparison and the contributions of the study for future research are identified.

Keywords: *modernity, the garden culture, other, stranger, sociology of literature.*

Giriş

Bu çalışmada, Avusturya edebiyatından Ödön von Horváth'ın 1938 yılında yayımlanan "Allahsız Gençlik" (Jugend ohne Gott), Amerikan edebiyatından Jerzy Kosinski'nin 1965 yılında yayımlanan "Boyalı Kuş" (The Painted Bird) ve Türk edebiyatından Engin Aktel'in 2008 yılında yayımlanan "Son Eylül Elveda Antigoni" adlı eserleri edebiyat - modernite ilişkisi, "bahçe kültürü" ve ötekinin edebiyattaki yansımaları paralelinde irdelenecektir. Eserlerden Engin Aktel'in "Son Eylül Elveda Antigoni" romanı her ne kadar 2008 yılında yayımlansa da 1955-1956 yıllarında yazarın da şahit olduğu toplumsal olayları işlemesi nedeniyle 20. yüzyılı anlatan edebi metinler kategorisine dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınacak metinlerde dönemin toplumsal ve siyasal olaylarının da önemli bir rolü olduğu düşü-

nüldüğünden, metinlerin irdelenmesinde sosyolojik eleştiri yöntemi kullanılacaktır. Çalışma bağlamında ele alınacak eserler; hem farklı ulus edebiyatlarının hem de toplumsal yapıları itibariyle birbirinden ayrı nitelikler taşıyan toplumların ürünleridir. Söz konusu eserlerde ele alınan olguların, toplumların kendine özgü yapıları nedeniyle farklı şekillerde tezahür etmesinden ötürü karşılaştırmalı edebiyat disiplininde farklılıkları da önemseyen bir yaklaşım olan Varyasyon Kuramı'ndan da yararlanması uygun görülmüştür.

Çalışma doğrultusunda ilk olarak modernite olgusu üzerinde durulacaktır. Kısaca, kavram olarak modernite, 16. yy.dan sonra tüm dünyada meydana gelen toplumsal hayat ve örgütlenme biçiminin değişimini ifade eder. Bahsedilen yüzyıldan itibaren sosyal yaşamdaki tüm kıstasların rasyonelleşmesi söz konusudur. Kelime anlamı olarak 'bugün'ü, 'şimdi'yi işaret eden modern, dünden kopuşu, ayrılmayı imler. Dünden kopuşu ve kıstasların rasyonelleşmesini ifade eden modern bu anlamda metafiziğin uzağına düşmeyi de özünde barındırır. Moderniteyle birlikte Batı dünyasında Tanrı tasavvurunun yerine insan ve onun tek güvenilir melekesi olan akıl, Hıristiyan ahlakının yerine de seküler ölçütler geçmiştir. Mitsel olanın yerini evrensel gerçeklik alır, Tanrı'nın karşısına ise Doğa konulur. Dün'le ilişkisini kesen modern dünyanın zaman algısı da bir anlamda sürekli eskimeye yazgılı olandan kaçışı ifade eder. Modernleşen dünyaya artık bitimsiz bir ilerleme ve gelişme düşüncesi hâkim olmuştur. Bir anlamda geçmişin dini ve mitik bağlarından kurtulan insan aklının tek emeli ilerlemek ve gelişmek haline gelmiştir (Aydın, 2014: 17-20). Dolayısıyla modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir (Jeanniere, 1994: 16).

Çalışma bağlamında görüşlerinden yararlanan Zygmunt Bauman, moderniteyi ele alışı bakımından önem arz etmektedir. Bauman, savaşların ve özellikle II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen "Holocaust"un (Yahudi soykırımı) modernitenin bir ürünü olduğu görüşündedir. Ona göre Yahudi soykırımı, modernitenin aksayan ya da insanın modernite öncesi dönemden kalma barbarlığının, bir anlık vahşetinin sonucu değildir, ilerlemenin duraksaması değil bizzatihi akıl ve bilim neticesinde ilerleme kaydeden modernitenin bir ürünüdür (Bauman, 2007: 33). Hatta ona göre modern soykırım olarak nitelenebilecek olan bu soykırım kusursuz toplum idealine erişmek için gerçekleştirilen bir sosyal mühendislik başarısıdır (Bauman, 2007: 128).

Her toplumda 'biz' ve 'öteki' kategorileri mevcuttur. Kaldı ki bu kategorileşme toplumun devamı ya da oluşturulması için elzem niteliktedir. 'Biz' grubu ait olduğumuz sosyal yapıdır, bu grup içinde olanlar birbirlerini anlayan, ilişkilerinin nasıl yürüyeceğini bilen insanlardır ve birey kendini 'biz' grubu içinde gördüklerinin yanında güvenli ve evinde hisseder. 'Onlar' grubu ise, bireyin ne ait olduğu ne de ait olmak isteyeceği grubu temsil eder. 'Biz' grubuna mensup bireyin 'onlar' grubuna yönelik dağarcığı kesinliklere, kanıtlanmış bilgilere dayanmaz, o grubun işleyişine yönelik bilgisi yok denecek kadar azdır, karşıt gruba yönelik olarak mevcut bilgi azlığından ötürü her iki grup da birbirinden kuşku ve korku duyar. Bu nedenle her iki grup da birbirlerinin çıkarlarına karşı hareket eder ve birbirlerine zarar vermeyi isterler. 'biz' ve 'öteki' ayrımını 'iç grup' ve 'dış grup' olarak da nitelendiren Bauman, bu zıtlığın grupların kendilerini tanımlamaları açısından gerekli olduğuna değinir. Birey kendisini dâhil ettiği 'biz' grubunu ya da 'iç grubu'nu, ancak içine kendisini dâhil etmediği bir 'onlar' ya da 'dış grup' varlığıyla tanımlar, anlamlı kılar. Birey, kendisini dâhil hissetmediği 'dış grup'ta olmadığı için 'biz' grubundandır (Bauman, 2015: 51-52). Şayet 'iç grup/biz' dinamiklerinin

korunması için gerekli olan bir ‘dış grup/onlar’ yoksa biz grubunun sınırlarını çizmek ve korumak, grup içi sadakat ve işbirliğini sağlamak için kendisine bir düşman olarak varsayması gereken tutarlılığı ve bütünlüğü uğruna bir hayali dış grup oluşturulacaktır. Birey kendisini bir yerde güvende hissetmek istiyorsa, aynı bireyin zihninde güvensiz bulunduğu bir topluluk olmalıdır, şayet böyle bir topluluk yoksa bile Bauman’a göre icat edilmelidir. (52-53).

Bauman’ın sosyolojik yaklaşımında ‘biz’ ve ‘öteki’ ayrımının tam ortasına konumlandırılan ‘yabancı’ kategorisi, tesis edilen ‘biz’ ve ‘öteki’ gruplaşmalarını kökünden sarsar, gruplaşmalara meydan okur. Yabancılar, yerleşik olan gruplaşmaların hiçbirine dâhil edilemedikleri için, kabul edilmiş zıtlıkların geçerliliğini de sorgulatırlar. Karşıtlıkların özniteliklerini yalancı çıkarırlar, keyfiliklerini açığa vururlar, biz ve onlar gruplarının hayali tasnifler olduğunu gösterirler (65-66).

Yapılan her sınıflandırma, kategorilere ayırma çabası özü itibariyle belirsizlikler alanı doğurur, çizilen sınırın her iki yanında da bir tür gri alan bırakır. Bu gri alan belirlenmiş kategorilerin kesinliğine, belirsizlikle gölge düşürür, kategorilerle belirlenmiş davranış kalıplarını bozar. Belirsizliğin temsilcisi olan yabancı, iç grup ve dış grubun kemikleşmiş kalıbını kifayetsiz bırakır; yabancıya karşı arkadaşça işbirliği ve ya hasmane bir sakınma sergilenip sergilenmeyeceği sorusunu ortaya çıkarır. Bu durum daha önce ‘biz’ ve ‘öteki’ grubunun hiç karşılaşmadığı bir zorluktur; ‘biz’ grubu ‘onlar’la savaşır, ‘biz’ grubu aynı grupta olduklarını sever ve onlara yardım eder fakat ne dost ne de düşman olmayanlara nasıl davranılacağı belirsizdir (Bauman, 2015: 68).

Eser incelemeleri

Bauman’ın sosyolojik yaklaşımından hareketle kısaca tanıtılmaya çalışılan ‘yabancı’ kavramı ve toplumda ‘yabancı’ birey/bireylerin varlığı incelenen eserlerde de söz konusudur. Her üç eserde de toplumu oluşturan etmenler olarak gösterilen ‘biz’ ve ‘öteki’ grubundan bahsetmek mümkündür. “Allahsız Gençlik” romanında ‘biz’ grubunu Nazi Almanya’sının destekçileri, Nazi görüşlerini paylaşanlar ve daha da özelde Alman gençliği oluştururken, düşman olarak belirlenen ve her türlü olumsuzlukla nitelenen grup olan ‘onlar’ kategorisini siyahiler oluşturur. Yukarıda da değinildiği üzere ‘onlar’ grubu ‘biz’ grubunun olumsuzlamasıdır. Biz grubunun sahip olmadığı ve olmayacağı olumsuz nitelikler onlarda bulunur. Bu açıdan bakıldığında eserde geçen ifadeler bu yargıyı doğrular niteliktedir. Romandaki öğretmenin Milli Eğitim Müfettişliği’nden verilen “Neden sömürgelerimiz olmalıdır?” sorusuna öğrencilerin verdiği cevapları incelediği bölümde, okuduğu cevaplardan biri, ‘biz’ grubuna dâhil olan bir Alman gencinin ‘onlar’ grubuna bakışını gösterir niteliktedir (Horváth, 1998: 12).

Yine çalışmada ele alınan metinlerden bir diğeri olan “Boyalı Kuş” romanında da toplumsal olarak bir kategorileşmenin olduğundan, ‘biz’ ve ‘öteki’ mekanizmalarının kurulduğundan bahsetmek mümkündür. Kosinski her ne kadar roman boyunca herhangi bir yerleşim biriminin adını belirtmemişse de, “Boyalı Kuş” romanında anlattığı bölgenin kendi biyografisinden de hareketle Polonya olduğu düşünülmektedir (Richter, 1974: 378). “Boyalı Kuş” romanında sunulan köylüler her ne kadar birbirlerinden farklı özellikte, aralarında tıpkı Bauman’ın söylediği gibi uyumsuzluklar bulunan bireyler olsalar da ‘biz’ grubunu oluştururlar. Köylülerin ‘biz’ grubunu oluşturmalarına kanıt olarak her durumda kendilerinin ve

köylerinin güvenliğini düşünmeleri, düşmanlarının kendi güvenlik ve huzuruna yönelik tehditlerine karşı endişe duymaları gösterilebilir. “Boyalı Kuş” romanında biz ve onlar burçlarını iki grup olarak belirlemek mümkündür. İlk grubu köylüler – Naziler, ikinci grubu köylüler – Sovyet askerleri oluşturmaktadır. Köylüler ve Naziler zıtlığında, Nazilerden korkulmasının nedeni metnin sosyolojik boyutunda yatar. Nazilerin Polonya hakkındaki düşüncelerine bakıldığında onların varlığından hoşnut olmadıkları ve hatta Polonya diye bir ülkenin bile varlığına tahammül edemedikleri görülecektir. Aynı durum bu noktada Sovyetler için de geçerlidir. Polonyalıları düşman olarak gören Sovyetlerin iki milyon insanı Sibirya’ya sürmesi söz konusudur (Gellately, 2003: 253).

Çalışmada ele alınan Engin Aktel’in “Son Eylül Elveda Antigonisi” adlı romanında da ‘biz’ ve ‘öteki’ ayrımının topluma egemen olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı “Boyalı Kuş”ta olduğu gibi “Son Eylül Elveda Antigonisi” romanında da karşılıklı olarak belirginleştirilen kategorilerden bahsetmek mümkündür. Romanda ‘biz’ grubunu, eserdeki eylemleri destekleyen ya da uygulayan Türkler ve ‘onlar’ grubunu yine eserdeki eylemleri destekleyen ya da uygulayan “Rumlar” olarak gruplandırmak mümkündür:

‘(...)...Ne de olsa bizler oldum olası ‘öteki’yiz. Daima yenilmeye mahkûm azınlıktaki ötekiler...’

Niko’nun bu lafı üzerine Sava, ancak yanındakinin duyabileceği ses tonu ile konuştu:

‘Biliyor musun Niko, babam şöyle derdi: Biz azınlıklar yumurtaya benzeriz, en ufak bir çarpmada kırılır dağılırız. Çok doğru bir söz... Biz çarparız, kırılırız; başkaları çarpar yine kırılırız...’ (Aktel, 2008:119).

“Son Eylül Elveda Antigonisi” romanından verilen bu kesitte İstanbul’daki Rum azınlığın kendilerinden öteki olarak bahsetmeleri, Bauman’ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında düşünüldüğünde doğru değildir. Bu noktaya ileride değinileceği için, metindeki biz ve onlar grubunun anlaşılması adına bu alıntıdan yararlanılmıştır. Yine aynı eserin sonunda, Kıbrıs Barış Harekâtı’na da yer verilmesi de ‘biz’ ve ‘öteki’ kategorileşmesi üzerinden birbirlerini değerlendiren toplumların yaşadığı sosyolojik bir süreç olarak nitelenebilir. Romanda, Kıbrıs meselesi üzerinden de Rumların gözünden ‘biz’ ve ‘öteki’ kategorilerini görmek mümkündür.

Görüldüğü üzere her üç metinde de ‘biz’ ve ‘öteki’ kategorileri oluşturulmuştur. Bu kategoriler olumsuz özelliklerin ‘onlar’ grubuna yüklenmesiyle, güvenlik sebepleriyle gerçekleşmiştir. Fakat çalışmada üzerinde durulan kavramların başında gelen yabancının varlığına da bu üç metinde rastlamak mümkündür; Bauman’ın tabiriyle söylemek gerekirse “dostlar var, düşmanlar var bir de yabancılar” (Bauman, 2017: 80).

Ödön von Horváth’ın “Allahsız Gençlik” romanında yabancı olarak nitelenebilecek figür öğretmendir. Öğretmenin Milli Eğitim Müfettişliği tarafından verilen “Neden sömürgelerimiz olmalıdır?” sorusuna verilen yanıtlarla ilgili değerlendirmelerinde onun oluşturulan ‘biz’ ve ‘öteki’ grubunun ne denli ortasında kaldığı görülebilir:

Fakat, N.’nin defterini geri verirken kendimi tutamıyor ve ‘sen’ diyorum ‘biz Avrupalıların kültür bakımından zencilere üstün olduğunu yazıyorsun ki, çok doğru. Fakat buna rağmen zencilerin, kendi hayat ve ölümleri için karar veremeyeceklerini yazmaya hiç de hakkın yok. Zenciler de insandır.’

N. suratıma bir an hayretle bakıyor, sonra da yüzünde kötü bir anlatım dalgalanıyor. Yoksa yanıldım mı? Böylece açıklama yazdığım defterini alıyor, eğilerek beni selamlıyor, sırasındaki yerine oturuyor (Horváth, 1998: 16).

Yabancı, ne dost ne de düşman olduğu için her iki tarafın da güvenini kazanamamış, varlığına şüpheyle yaklaşılan kişidir. Bu doğrultuda romandaki öğretmen karakteri sadece Alman gençleri için değil siyahiler için de yabancı olduğunun bilincindedir. Eserde öğretmenin siyahiler arasında da durumunun farklı olmayacağını, Afrika'ya gittiğinde oradaki insanlara da fiziksel olarak yakın duygusal olarak uzak konumda bulunacağını kendisi de belirtir. Ona göre beyazların siyahileri mutlu etmesi imkânsızdır (Horváth, 1998: 145).

Buna göre öğretmen maddi nedenlerle gitmek durumunda kaldığı Afrika'da da Almanya'dan farklı bir tutumla karşılanmayacağını bildirir. Öğretmen, içinde yaşadığı toplum tarafından siyahi olarak nitelenir ve kimsenin güvenini kazanamazken, Afrika'da da misyoner olarak görüleceğini ve yine insanların kendisine güven duymayacağını anlatmak ister. Bu doğrultuda ele alındığında, romandaki öğretmen karakteri her iki grup arasındaki yabancıdır.

Jerzy Kosinski'nin "Boyalı Kuş" adlı romanında da 'biz' ve 'onlar' grubunun ortasında yer alan bir 'yabancı' figüründen söz etmek mümkündür. Romanda kurulan köylüler ve Naziler, köylüler ve Sovyet askerleri kutuplaşmalarının ortasına yerleşen çocuk, 'yabancı' figürünü örnekler. Bu noktada çocuğun sahip olduğu fiziksel özellikler nedeniyle ailesi tarafından Nazilerden kurtulabilmesi adına köylere gönderilmesi söz konusudur. Çocuğun kendi coğrafyasından gönderilmesine, tam olarak Nazilerin yok edilecek hedef olarak belirlediği fiziksel görünüme sahip olması neden olur. Roman boyunca çocuğa yapılan işkenceler onu düşman olarak görmelerinden kaynaklanmaz. Onların düşmanı Nazilerdir ve çocuk köylüler ile düşmanları arasında bir uğursuzluk kaynağı olarak görüldüğü için yabancıdır. Eserde boyalı kuş olarak nitelenen çocuk, dünyayla olan ilişkisinde, kendi durumunun toplum içindeki yabancı, o gruptan olmayan kimse, yabancı bir varlık olduğunu düşünmektedir (Harpham, 1981: 148). Bu anlamda çocuk, sahip olduğu niteliklerle toplum tarafından yabancı olarak konumlandırıldığı bilincindedir. Romanda yer alan çocuğun yabancı olarak görülmesinin Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında bir diğer nedeni de çocuğun taşıdığından şüphe edilen etnik kimliğidir. Romanda Kosinski çocuğun etnik kimliğiyle ilgili kesin bir bilgi vermekten kaçınsa da, çocuğun bütün topluluklarda Yahudi ya da Çingene olarak görüldüğü ve bu nedenle ondan uzak durulmaya ya da ortadan kaldırılmaya çalışıldığı söylenebilir (Kosinski, 2006: 10).

Romanda boyalı kuş olarak nitelendirilen çocuk; görünüşüyle, konuşmasıyla ve taşıdığı uğursuz Yahudi ya da Çingeneliğiyle yasadışı ya da varlığı tehlikeli bir karakterdir (Richter, 1974: 372). Bauman'ın sosyolojik yaklaşımına göre de Yahudiler ve Çingeneler modern toplumların içindeki yabancı'lardır. Yahudiler, dünyanın her yanına yayılmış olmaları, her zaman ve her yerde rastlanırlarıyla bir uluslararası ulus ya da ulusal olmayan bir ulus olarak görülmüşlerdir. Buldukları her toplumda ulusluk ölçütünün mutlak ve nihai otoritesiyle belirlenen bireysel özkimliğin ve toplumsal ortak çıkarların sınırlarını ihlal eden kişilerdir. Bu nedenle toplumlar arasındaki yabancı unsuruna uygun bir yapı teşkil ederler (Bauman, 2007: 76-77). Yine Yahudiler gibi Çingeneler de vatansızlıkları nedeniyle yabancı kavramı için uygun bir örnekler (56).

“Son Eylül Elveda Antigoni” romanında ise; kimliğine tam olarak karar verilemeyen ‘yabancı’ grubunu Türk vatandaşı olan Rumlar oluşturmaktadır. İstanbul’da yaşayan Türk vatandaşı Rumların yabancılıklarını eserden alıntılarla örneklemek mümkündür. Romanın önemli karakterlerinden biri olan çikolata fabrikası sahibi Spiro, emniyette bir hafta süren sorgulamasından sonra evine dönerken, İstanbul’da ve Türkiye’de bundan sonrasının zor olacağını çünkü istenmediğini düşünür (Aktel, 2008: 82).

Yine romanda yer alan bir başka bölümde azınlıkların ‘yabancı’ kategorisinde ele alınabileceklerine yönelik çıkarımlar yapılmasına olanak veren şu cümlelere yer verilir:

Dediğin doğru Sava, onlar bir şeyler biliyor... Ne de olsa bizler oldum olası ‘öteki’yiz. Daima yenilmeye mahkûm azınlıktaki ötekiler...’

Niko’nun bu lafı üzerine Sava, ancak yanındakinin duyabileceği ses tonu ile konuştu:

‘Biliyor musun Niko, babam şöyle derdi: Biz azınlıklar yumurtaya benzeriz, en ufak bir çarpmada kırılır dağılırız. Çok doğru bir söz... Biz çarparız, kırılırız; başkaları çarpar yine kırılırız...’ (Aktel, 2008: 119).

Buradaki alıntıda kastedilen azınlık olma durumu ‘onlar’ grubuna dâhil olmaktan çok ‘yabancı’ grubunun bir üyesi olmakla açıklanabilir. Çünkü Rum azınlık, fiziksel olarak uzakta bulunan düşmanın aksine günlük yaşamın içindedir ve her an ‘biz’ grubunun sınırlarına girmektedir. Aynı azınlığın bir de Türk vatandaşlığına sahip olması da yine onların karar verilemez kimlikler olarak değerlendirilmesine yol açabilecek bir unsurdur.

Ayrıca bu romanda karşımıza çıkan ‘yabancı’ grubu sadece Türk toplumuna özgü yapısıyla verilmemiştir. Diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da arada kalmış ‘yabancı’ grubu için, ‘biz’ ve ‘öteki’ kategorilerinin öznelinin değişmesi bir anlam ifade etmemekte, onların sosyal statüsü değişmemektedir. Romandaki bir diğer önemli karakter olarak öne çıkan Gogo’nun çocukluk arkadaşı Kemal’e, Yunanistan’a sığındıktan sonra yazdığı mektuptan hareketle bunu iddia etmek mümkündür:

Kemal, bu arada beni ikinci kez askere aldılar. Durum oldukça gergin... Burada, Türkiye’den göçenler genellikle aynı birlikte toplanıyor. Sana uzun zamandır yazmamamın nedeni de, Türkiye’ye mektup göndermemizin yasaklanması. Askeri cunta, faşizmin gereklerini sert ve eksiksiz bir şekilde yerine getiriyor. Bu şartlar altında, bu askerliği başıma bir bela gelmeden nasıl bitireceğim bilmiyorum. Eğer Kıbrıs’ta bir savaş çıkarsa, Türkiye’den göçenlerin, ön safta bu savaşa sürüleceği dedikoduları yayıldı (Aktel, 2008: 225).

Aynı mektubun devamında Rum toplumunu oluşturan ‘biz’ grubunun Türk vatandaşlığı olan Rumlara nasıl baktığı, onlara hangi sıfatı yakıştırdığı da çalışmanın izlekleri açısından önemlidir. Türkiye’den göçenler için ‘Türk tohumu’ tabiri kullanılmaktadır (Aktel, 2008: 225-226).

Görüldüğü üzere azınlık olarak nitelenen ‘yabancı’ grubu içinde girdiği her iki toplum tarafından da güvenilmeyen unsur olarak görülmekte ve varlıkları zararlı olarak kabul edilmektedir.

Toplumlardaki ‘biz’, ‘öteki’ ve ‘yabancı’ katmanlarının belirlenmesinin ardından Bauman’ın modernite eleştirilerinden hareketle metinler ele alınacaktır. Çalışmada kullanı-

lan Bauman'ın modernite eleştirilerinden ilki modernitenin düzenleme/sınıflaması işlevidir. Bu eleştiride Bauman, modern insanın özünde barındırdığı sınıflandırma/düzenleme dürtüsünü ele alır. Modern insanın hedefinde olan düzen idealinin belirlenmesinde insanların düzenin zıttı olarak görülen kaostan duydukları korku etkilidir. Bu anlamda semantik kesinliğin müphemliğe, saydamlığın örtüklüğe karşı mücadelesi modernitenin düzen idealidir. Düzenin karşıtı olan 'kaos'un karşılığı ise doğadır. Doğa ancak insan eliyle insan yaşamına uygun hale getirilirse, güvenilmez olan unsurları, insan eliyle tasarlanıp şekillendirilirse düzene girer. Doğanın düzene sokulması, biçimsizlikten arındırılması gerekmektedir. Bir unsurun modern olması, o unsurun tasarıyla, değişimle, yönetim ve mühendislikle biçimlendirilmesine bağlıdır. Bu düzenlemeleri yapmaksa modern egemenlerin elindedir. Düzen arayışında olan modernitenin tahammül gösteremediği unursa müphemliktir. Doğal olan yapay olana evrilirken, varlığıyla müphem olan yok edilmelidir (Bauman, 2017: 19-20).

Çalışmada kullanılan ikinci modernite eleştirisi izleğiye, modernitenin düzenleme/sınıflama işlevine bağlı olarak gelişen 'bahçeci kültür' ve 'toplum mühendisliği' çabalarıdır. Moderniteyle birlikte oluşmaya başlayan ulus-devlet düşüncesi Bauman'ın sosyolojik yaklaşımına göre sınırları belirlenmiş bir bahçe olarak nitelendirilir. Modernite öncesi toplumlarda siyasi güç ya da otorite Bauman'a göre bir avlak bekçisidir. Söz konusu siyasi güç için toplumdaki tüm unsurların varlığı kabul edilebilir nitelikte, bu unsurlar kendi haline bırakılarak yaşamalarına izin verilebilir durumdadırlar. Bu bağlamda düşünüldüğünde modern öncesi toplum yapılanmasının arazi metaforuyla açıklanması, içindeki tüm unsurların varlığına rıza gösterilmesi bağlamında anlamlıdır. Sınırları belirsiz bir arazide, kendi doğasına göre yetişen, büyüyen, genişleyen her türlü bitkinin varlığıyla modernite öncesi toplum dinamiği tasvir edilmiştir (Bauman, 2007: 83).

Bauman düşüncesine göre modern kültür 'bahçe kültürü' olarak tanımlanır. Bu anlamda 'bahçe kültürü' ideal bir düzenin tasavvuru olarak nitelenebilir. Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında düşünüldüğünde bahçe; doğal olmayana, yapay olanı ifade eder. Bahçe kültürüyle vurgulanan sınırları çizilmiş bir düzen düşüncesidir. Düzen bu anlamda, yararlı ve yararsız haşerati ve varlığına rıza gösterilmemesi gereken yabancı otu/otları belirler. Evrendeki tüm unsurlar düzen düşüncesine göre sınıflandırılır. Düzen tasarısına göre tüm eylemler amaçsaldır, tüm nesnelere de bu bağlamda düzen duygusunun başarısı ya da engeli olarak görülürler. Bu düşünceyle birlikte ele alındığında Bauman'a göre modern soykırım da modern kültür gibi özünde bir bahçıvanlık uğraşdır. Soykırım topluma bir bahçe gibi yaklaşanlar için yabancı otlarla mücadele stratejilerinden biridir. Bu anlamda yabancı otlar yok edilmelidir, yabancı otların yok edilmesi eylemi yıkıcı değil, toplumun varlığını sürdürebilmesi için yapıcı bir eylemdir. Toplumu bahçe gibi gören tüm görüşler toplumsal varlığın bazı bölümlerini yabancı otlar olarak niteler. Toplumsal varlığa tehdit oluşturan unsurlar, yabancı otlar gibi ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdırlar; tüm bu stratejiler istenilen sonuçları vermezse öldürülmelidirler (Bauman, 2007: 129-130).

Çalışma bağlamında ele alınan metinlerde modernite sonrasında ulus-devletleşme sürecine giren toplumların, arazi kültüründen bahçe kültürüne geçişlerine yönelik adımlar içinde oldukları gözlemlenebilir. Her üç metinde de kurulan ulus-devlet yapısı, kendisi için yararsız olduğunu düşündüğü "yabancı otlardan" kurtulmak amacını taşır. Doğal olanın yapay olana evrilmesi

esnasında sınıflandırılması mümkün olmayan, her iki tarafta da varlık göstermesi özü itibariyle muhtemel müphemlikler, yabancılar ve yabancı otlarla mücadele edilir. Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında düşünüldüğünde arazinin avlak bekçileri olan modern öncesi siyasi erklerden, bahçenin düzenleyici bahçıvanlarına geçişte, bahçıvanın yabancı otlarla mücadele stratejilerinin çeşitli olduğu söylenebilir. Bu stratejilerden ilki, 'yabancı'ları zorla, kovarak, göçe zorlayarak kişisel ve uzamsal yabancılıklarını ortadan kaldırmak ve onları doğal ikamet alanları olan "evlerine" göndermektir. Fakat bu strateji çalışma bağlamında irdelenecek eserlerde de görüldüğü gibi ihtimal dâhilinde değilse, yani 'yabancı'nın doğal bir ikamet alanı yoksa, bireysel anlamda cinayet ya da kitlesel anlamda soykırımla 'yabancı'nın varlığından kurtulmak mümkündür. Bauman'ın 'yabancı'yla mücadele stratejileri olarak gösterdiği önlemler dizisinde, soykırım yolu en son seçenektir. Daha esnek 'yabancı'yla mücadele stratejileri olarak toplumların müphemler bir diğer ifadeyle karar verilemez 'yabancı'lar için oluşturduğu gettolar ve diğer yerleşim yerlerine göndermeleri söz konusudur. Bir diğer stratejiyse 'yabancı'yla gerçekleştirilen tüm toplumsal ilişkilerin en aza indirgenmesidir (Bauman, 2017: 98-99).

Bu bilgiler eşliğinde çalışmada ele alınan "Allahsız Gençlik", "Boyalı Kuş" ve "Son Eylül Elveda Antigoni" romanlarında yer alan yabancı figür ya da figürlerin de çeşitli stratejiler uygulanarak toplumla bağlarının kesildiği ya da kesilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. "Allahsız Gençlik" romanında öğretmenin fikirlerini kendileri için anlamsız ve zararlı bulan öğrenciler, yabancıya mücadele yöntemlerinden ilki olan toplumsal ilişkinin en aza indirgenmesi yolunu seçerler ve öğretmene artık kendisine güvenmediklerini ve ondan ders almak istemediklerini bildiren bir mektup verirler (Horvath, 1998: 21-22).

Horváth'ın romanında öğretmen, öğrencileriyle yaşadığı gerilimden, onların zihinlerine kazınan ilke ve inançlarına yaptığı saldırıdan ötürü kendisine hiç de iyi bir gözle bakılmadığını ve fırsatı bulunduğu kendisini öldüreceklerini söyler (Horváth, 1998: 36). Eserde, öğretmenin öğrencilerinin kendisine oyun bozan ve fesatçı olarak baktıklarını söylemesi Bauman'ın görüşleriyle düşünüldüğünde anlamlıdır. Artık o varlığına tahammül gösterilemeyen, toplumsal iletişimin en aza indirgendiği bir yabancıdır. Çünkü kendilerini zehirlemeye, siyahilerin de insan olduğuna onları inandırmaya çalışmıştır.

Ödön von Horváth'ın romanındaki öğrencilerin, öğretmenle iletişim kurmaktan kaçınma noktasına gelmelerinin altında, kendilerine sunulan ulus-devlet düzeninin payı olduğu söylenebilir. Roman boyunca öğrencilerin zihninde bir "biz" olgusu yaratılmaya çalışıldığı ve bu olgunun da savaş düşüncesi ve siyahi düşmanlığıyla, daha da genel manada sömürgecilikle alakalı olduğu iddia edilebilir. Ödön von Horváth'ın "Allahsız Gençlik" romanında herhangi bir tarih ve uzam belirtilmemesine rağmen eserin, Horváth'ın 1933 yılından sonra uzun bir müddet yaşadığı Almanya'da geçtiği ve bu nedenle romanın faşizmin kollarının erişmediği güvenli bir mesafeden yazılmadığı, aksine Horváth'ın 1933-1937 yılları arasındaki Almanya ziyaretlerinden edindiği tecrübelerle dayandığı savunulabilir (Niekerk, 2011: 139-140). Ayrıca metinde kullanılan siyahi ifadesinin kapsayıcı bir anlamda kullanıldığını, siyahi ifadeyle kastedilenlerin sadece siyahileri değil, Yahudileri ve Slavları da içerdiğini düşünmek de olasıdır (Klemperer, 1947: 209). Siyahilerle ilgili yapılan duyuru ve öğrencilere Milli Eğitim Müfettişliğince verilen ödev salt siyahilerle sınırlı değildir. Bu uygulamalar aynı zamanda 1935 yılında nüfus olarak en yüksek sayıya ulaşan Yahudiler için de geçerlidir. Horváth'ın da bu tarihlerde Almanya'da yaşaması bu olasılığı güçlendirmektedir (Polt-Heinzl, 2014: 7).

Ödön von Horváth'ın "Allahsız Gençlik" adlı romanındaki öğretmen karakteri savunduğu fikirlerle toplum nezdinde özellikle savaşmak için yetiştirilen çocuklar açısından düşünüldüğünde elenmesi gereken bir yabancı, bahçenin sınırları dışında kalması gereken bir yabancı ottur. Düşünceleriyle ortaya koyduğu müphemliğin yok edilmesi gerekliliği eserde bir öğrenci velisinin ağzından, 'öğretmenler arasında hükümet aleyhtarlarının çok olduğu ve bu kişilerin 'elenmesi' gerektiği' şeklinde belirtilir (Horváth, 1998: 98). Öğretmenin hükümet aleyhtarı olarak nitelenmesinin altında modern yasa koyucu tarafından dayatılan düşünce ve politikaların, öğretmenin söylemleriyle öğrencilerinin zihinsel adanmışlıklarına gölge düşürülebileceği şüphesi yatar. Bu doğrultuda öğretmen, toplumun belirlenmiş sınırlarının dışında bırakılmalı ve topluma şekil verme süreçlerini baltalaması muhtemel öğretmenlik görevinden azledilmedir. Öğretmenin görevinden uzaklaştırılması ve "elenmesi"nin altında çocukların yetiştirilme amacı yatmaktadır. Eserde toplum mühendisliğine tabi tutulan çocukların "askerliğe yaralarına zararı dokunabilecek en ufak ve en önemsiz şeylerden" (s.19) uzak tutulmaları öğretmenlerden beklenmektedir. Öğretmenlerin görevi onları ruhça savaşa hazırlamaktır (Horváth, 1998: 19). Öğretmenin gözünden de çocukların savaşa adanmışlığı ifşa edilmiştir:

Düşüncenin her türlüşünden nefret ediyorlar. İnsanlar onlara vız geliyor. Bir makine, bir vida ya da bir burgu, yahut da herhangi bir tekerlek veya bir kayış olmak istiyorlar. Makineden çok cephane, mesela bomba, şarapnel ve mermi olmayı daha çok isterlerdi. Herhangi bir savaş alanında nasıl da seve seve geberirlerdi. Bir savaş anıtı üstüne yazılacak bir isim, buluş çağlarının en güzel rüyasıydı (Horváth, 1998: 25).

Dönemin koşulları da göz önüne alındığında çocukların bu şekilde yetişmeleri için alınmış kararların varlığı eserin, sosyolojik açıdan daha geçerli ve gerçekçi bir yapıda irdelenmesine neden olur. 1 Aralık 1936 tarihinde çıkarılan kanun gereği Hitler Gençliği'ne (Hitler Jugend) katılım zorunlu hale getirilmiştir. Hitler döneminde gençlerin savaşa fiziken ve ruhen hazır olmaları için kamp deneyimi ve yürüyüş egzersizleri oldukça önemlidir (Dearn, 2006: 5-6, 17). Nazi dönemi okullarının öğrencilere öğretmesi gereken esas unsurlar savaş sevgisi ve kahramanca bir ölüme kavuşmaya hazır olma duygusudur. Bu dönemdeki okullarda entelektüel gelişimden önce Nazi ideolojisinin esaslarını öğretmek ve öğrencilerin beyinlerini yıkamak asli görevdir (Kater, 2004: 50). Bu bilgiler ışığında metinde öğrencilerin çadır kampına gitmeleri ve kampta kendilerine öğretmenle birlikte ordudan bir askerinin eşlik etmesi Nazi dönemindeki toplum mühendisliğinin, toplumun belirli bir amaç uğruna yönlendirilmesi ve bu amacın dışında kalanların toplumdan uzaklaştırılmalarının göstergesi konumundadır.

Jerzy Kosinski'nin "Boyalı Kuş" romanında da toplum tarafından kabullenilmeyen, Yahudi ve Çingene olduğu için doğal olarak yabancıların tüm özelliklerine sahip olan çocukla kimse sosyal iletişime geçmek istemez, çocuğun görüldüğü durumlarda ise onun bir uğursuzluk kaynağı olarak kabul edilmesinden dolayı ondan sakınılır, uzaklaştırılmak istenir (Kosinski, 2006: 128).

Yine metinde geçen bir başka bölümde, çocuğun yanına yerleştiği Marta isimli kadınla olan ilişkileri aktarılır ve burada da çocuğun fiziksel özelliklerinden doğan karar verilemezlik nedeniyle kendisine yönelik davranışlar sunulur. Buna göre çocuğun yanında kaldığı kadınla ve kadının hayvanlarıyla göz teması kurması yasaklanmıştır (Kosinski, 2006: 15-16). Ayrıca çocuk taşıdığı fiziksel özellikler nedeniyle 'uğursuz' olarak nitelendirilmekte ve çevresindekilere korku vermektedir (Kosinski, 2006: 28-29).

Eserde geçen çocuğun gözlerinin uğursuzluk, sakatlık, veba ve ölüm taşıyıcısı olması düşüncesi, Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında ele alındığında yabancıların özelliklerinden bir diğeri olan 'leke'ye karşılık gelir. Bu bağlamda çocuğun gözlerini bir leke olarak görmek ve değerlendirmek mümkündür. 'Leke' olarak nitelenebilecek olan bu özellik, gizli bir engelli olma durumunun, kötülüğün ve ya ahlaki düşüklüğün göstergesi olabilir. İnsanda var olan masum bir özelliğin, 'leke' sıfatıyla algılanması hastalık belirtisi, bir kusur ve utanç kaynağı olarak nitelenmesine neden olur. Bu masum özelliğe sahip birey toplum nezdinde istenmeyen, aşağı, kötü ve tehlikeli olarak addedilebilir. 'Leke', yabancıların karar verilemezliğine karşı savunmada kullanılması muhtemel bir silah olarak değerlendirilir. Leke, farklılığın vurgulanmasıdır. Bu farklılık onarılması imkânsız, daimi bir dışlanmayı doğuracak bir unsurdur. 'Leke'ye sahip birey, modern dünyanın yeniden tasarlama ve mühendislik hevesinin nesnesi olarak, 'doğa'nın birkaç kalıntısından biridir (Bauman, 2017: 99-101). Metinde sunulduğu şekliyle kara gözlerle sahip olan çocuk, değiştirilemez, düzeltilemez bir kusurun sahibidir. Sahip olduğu gözler neticesinde insanlara büyüü yani lekenin sonuçlarından biri olan tehlikeyi sunar. Onunla mücadele etmek, doğadan kalan ve değiştirilemeyen bu kalıntıdan en az zarar görmek için toplumların yaptığı şey, onunla göz temasını dahi keserek, son kertede onu sosyal dünyadan soyutlamaktır.

"Boyalı Kuş" romanında, farklı olanın, ten rengi tıpkı eserdeki çocukta olduğu gibi diğerlerinden farklı renkte olanın toplum tarafından dışlanması ve yok edilmesi esere de adını veren 'boyalı kuş' metaforu üzerinden verilmiştir. Eserdeki kuş avcısı Lekh, sevgilisi Ludmilla'yı göremediği günlerde kuşlarından birini farklı renklere boyamakta ve kuşu bir müddet sonra çevresine toplanan kuş sürüsünün içine bırakmaktadır. Kuşlarsa alışık olmadıkları renklere sahip bu boyalı kuşu gagalayarak öldürürler (Kosinski, 2006: 58). Kosinski kuşlardan hareketle toplumun farklı olana, farklı olduğu halde toplum içine dâhil olmaya çalışana karşı gösterdiği tavrı örneklemiştir. Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı üzerinden düşünüldüğünde farklı renkteki kuşun simgelediği romanın ana karakteri olan çocuğun çingeneliğinden hareketle, toplumun "benzerini görmediği" bireye yaklaşımı ve modernite bağlamında onu sürüden uzaklaştırarak toplum mühendisliği çabası sergilediği söylenebilir. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi, insanlar arasında da çocuk sınırları çizilmiş, güvenli yer olarak belirlenen bir toplumun içine davetsizce girmiş ve gerek köylüler gerekse de Naziler tarafından daima 'bahçenin' dışına gönderilmiştir.

"Son Eylül Elveda Antigonisi" adlı eserde de, yabancı olarak görülen azınlıklara karşı toplumun ve ulus devlet erkinin bir tavır geliştirdiği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Aktel'in romanında azınlık olma durumu sadece İstanbul'daki Rumlar için değil Yunanistan'daki Türkler için de söz konusudur. Bu anlamda eserde, her iki toplum da fiziksel olarak yakınlarında bulunan yabancılara karşı mücadele stratejileri geliştirmiştir (Aktel, 2008: 34).

Yine aynı romanda geçen bir diğer bölümde, romanın çocuk karakterleri Kemal, Gogo ve Kemal'in annesi gibi gördüğü Elefteriya'nın konuşmalarından yabancı olarak nitelenebilecek azınlıkların yaşadığı baskı ve uygulanan yöntemler anlaşılmaktadır. Bu konuşmada Elefteriya Atina'ya gidenlerin de mutlu olmadığını söyler fakat Türkiye'de de üzerlerindeki iş ve sosyal yaşamdaki baskıların arttığını düşünür (Aktel, 2008: 79).

Elefteriya'nın çocuklarla olan konuşmasının geçtiği bölüm, 6-7 Eylül 1955 hareketlerinin öncesindeki toplum yapısını, çalışma bağlamında belirlenen Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı uyarınca yabancı olarak nitelenen azınlıkların ruh halini göstermesi açısından önemlidir. Sosyal yaşamda gündün güne artan zorluklar onları göç fikrine zorlamaktadır. Bu bağlamda düşünülürken yabancıyla mücadele stratejilerinden biri olan "yabancıyı evine döndürme"nin uygulandığı iddia edilebilir.

"Son Eylül Elveda Antigoni" romanında geçen bir diğer bölümde de Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanmasıyla başlayan 6-7 Eylül 1955 Olayları anlatılmaktadır. Bu olaylar esnasında atılan sloganlar ve sergilenen davranışlar, içeriğinde barındırdığı düşmana duyulan nefret söylemlerine rağmen, fiziksel yakınlığa sahip, hem Türk vatandaşı hem de Rum kökenli olan yabancı konumundaki azınlıklara yönelik olarak değerlendirilmelidir. Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı açısından yaklaşıldığında düşman bilinen ve belirli bir sınırdan bulunan bir grupken, yabancı fiziksel olarak yakın, duygusal olarak uzak olandır. Bu olaylardaki amacın da ulus devlet bağlamında 'yabancı' ve 'yabani ot' olanın toplumdaki uzaklaştırılması olduğu iddia edilebilir. Söylem olarak düşmanı hedef olarak seçse de, eylem olarak yabancıya sergilenen tavırlar metinde şu şekilde aktarılmıştır:

İnsanlar, akın akın Taksim Meydanı'na gelmekteydi. Bir grup 'Ya taksim ya ölüm...' diye bağırıyor, bir başka grup ise 'Kıbrıs Türk'tür Türk kalacaktır, Yunan ittir, it kalacaktır...' sloganı ile karşılık veriyordu. Diğer bir grup 'Palikarya Yunanlı, ateşle oynama' diyerek haykırıyordu. Kalabalığa dalan yüzlerce gazete satan çocuğun 'Atatürk'ün evi bombalandı! İkinci baskı, yazıyor!' çılgınlıklarıyla sattığı gazeteler, kapış kapış gidiyordu (Aktel, 2008: 120).

Aynı bölümün devamında toplumdaki yabancıların mallarına yapılan saldırı da anlatılmaktadır:

Mitingdeki kalabalık aniden gruplar halinde bölünmeye başladı. Bir grup, Sıraselviler Caddesi'ne doğru giderken, Eftalipos'un kahvesine saldırmıştı. Masalar camlara fırlatılıp kırılıyor, buzdolapları paramparça ediliyordu. Gözü dönmüş bir güruh, kaşla göz arasında kahvehaneyi harabeye çeviriyordu (Aktel, 2008: 120).

Görüldüğü üzere her üç metinde de yabancıyla mücadele stratejileri olarak belirlenen yolların bir anlamda modern devletin, bahçeci kültüre sahip olmasının etkisi vardır. İmparatorluktan devralınan heterojen toplum yapısı, ulus-devlet modeliyle homojen bir yapıya büründürülmek istenmiştir. Burada gücü elinde bulunduran kuvvetlerin bir anlamda Bauman'ın modernite eleştirilerinde yer alan toplum mühendisliği yaptıklarını söylemek mümkündür. Toplumlar kendi yapıları, sosyolojik konumları ve siyasi amaçları için yabancıyla mücadele etmişlerdir. Elbette ki bu noktada çok temel ve önemli bir ayrımı yapmak gerekmektedir. Gerek "Allahsız Gençlik" ve gerekse "Boyalı Kuş" romanlarında güç sahiplerinin seçtiği yabancıyla mücadele yolları Bauman'ın sıralamasına göre en sert olan yöntem; soykırıma dayanmıştır. Her iki metinde bahsi geçen siyahiler, Yahudiler ve Çingeneler, ulus devlet düşüncesi bağlamında yabancıların tamamen ortadan kaldırılması, yabani otların yok edilmesi anlayışına paralel olarak soykırıma uğratılmıştır. Ancak çalışmanın Türk edebiyatı kanadını oluşturan "Son Eylül Elveda Antigoni" romanında anlatılan yabancıyla mücadele stratejisi soykırıma varmamıştır. Kaldı ki, metinde bir karşılıklılık esasına dayalı olarak atılan adımlardan söz edilebilir. Yunan toplumundaki Türk azınlıklara yapılan ya da yapılacağı düşü-

nülen yaptırımlara karşı Türk tarafı da kendi sınırları içindeki yabancılara karşı yaptırımlar uygulamıştır. Bu noktada önemli olan Türk tarafı ve hükümeti tarafından uygulanan kararlar neticesinde ortaya çıkan 6-7 Eylül 1955 Olayları'nın öncesindeki Varlık Vergisi'yle birlikte ele almak gerekliliğidir. Varlık Vergisi'yle Türk toplumunun ekonomik yaşamında egemen olan azınlıkların rollerinin azaltılması amaçlanmış, Varlık Vergisi uygulamasının sonlandırılmasından 11 sene sonra gerçekleşen 6-7 Eylül 1955 Olayları'yla da ekonomik rolleri azalan azınlıkların bir anlamda “evlerine dönmeleri” istenmiştir.

Ele alınan eserlerde modernitenin düzenleme/sınıflama işlevi ve bahçeci kültür ve toplum mühendisliği çabaları dolayımında, modern toplumların kendilerini tesis edilecek bir düzenle koruma çabaları ve bu çabalarına gölge düşürmesi muhtemel yabancı otlarla, müphemliklerle mücadeleleri ele alınmıştır.

Sonuç

20. yüzyılda yaşanan farklı sosyolojik olayları kendisine konu olarak belirleyen her üç metinde de, Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında “yabancı” figürünün varlığı ve söz konusu yabancı figürüne karşı, modernitenin bir ürünü olan ulus-devletin mücadele stratejileri ve modernite eleştirileri olarak yorumlanabilecek bölümler mevcuttur.

Edebiyat ve modernite ilişkisi bağlamında, 20. yüzyılda gerçekleşen sosyolojik olguları konu edinen romanların incelenmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Varyasyon Kuramı'ndan hareketle, çalışmada ele alınan eserler, her ne kadar modernite düşüncesinin toplumsal, ekonomik ve düşünsel yapısı Alman, Polonya ve Türk toplumlarında farklılık arz etse de, özünde barındırdıkları ortaklıklar ve modernite düşüncesinin kültürel farklılıklara dayalı varyasyonları nedeniyle Bauman'ın sosyolojik yaklaşımı bağlamında, edebiyat sosyolojisi çerçevesi içinde ele alınabilir bulunmuştur. Bu bağlamda çalışma medeniyetlerarası varyasyon düşüncesinden hareketle oluşturulmuştur.
- 2- Eserlerde ele alınan tüm toplumlar, modern toplumların kendilerini anlamlandırma süreçlerinde olduğu gibi, ‘biz’ ve ‘öteki’ ayırımına tabidir.
- 3- Eserlerde Bauman'ın modernitenin düzen işlevine sekte vurmakla itham ettiği ‘yabancı’ figür ya da figürlerine rastlanmıştır.
- 4- Eserlerde, toplumların kendi ‘biz’ kategorisinin oluşturulması adına engel olarak gördükleri ‘yabancı’ figürlerine karşı çeşitli yöntemlere başvurdukları, bu yöntemlerin de modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devlet yapılanmasının bir sonucu olduğu Bauman'ın sosyolojik yaklaşımından hareketle tespit edilmiştir.
- 5- Toplumlar kendi sınırlarını tehdit eden yabancılara karşı sosyal iletişimi kesme, göçe zorlama, belli bir alana (getto) kapatma ya da soykırım gibi yaptırımlara başvurma yolunu seçmişlerdir.
- 6- Her üç eserde de bahçeci kültür ve toplum mühendisliği çabalarıyla yabancıyla mücadele stratejileri konu edilmiş, eserlerin ele aldığı tarihsel kesitlerde, her üç coğrafyada ve toplumda nüfusun homojenleştirilmesi çalışmaları, dönemin yansımaları olarak nitelenebilecek olan edebi metinlerde işlenmiştir.

- 7- Eserlerin yabancı mücadele stratejileri açısından sahip oldukları içerikler Varyasyon Kuramı uyarınca farklılıklar arz etmesine karşın, eserlerin karşılaştırılabilir olduğu sonucunu değiştirmez. Fakat bu noktada yabancıyla mücadele yöntemlerinin farklılığını mutlaka belirtmek gerekir. Gerek “Allahsız Gençlik” ve gerekse “Boyalı Kuş” romanları Yahudi, Çingene ve siyahilere yapılan soykırımları göstermeleri açısından önemli eserlerdir. Her iki eser de Almanların yaptıkları soykırımların yansımalarını, toplum üzerindeki tahribatlarını edebiyat dizgesine sokmuştur. Bu noktada Alman toplumunun soykırım yolunu seçmesine karşın Türk toplumunun bu yolu hiçbir suretle tercih etmemesi eserler arasındaki en önemli farklılıkların başında gelmektedir. Çalışma bağlamında merkeze alınan ana karakterler açısından bakıldığında her üç romanda da yabancıyla mücadele stratejilerinden göçe zorlamanın kullanıldığı iddia edilebilir.
- 8- Çalışma bağlamında ele alınan Ödön von Horváth’ın “Allahsız Gençlik”, Jerzy Kosinski’nin “Boyalı Kuş” ve Engin Aktel’in “Son Eylül Elveda Antigoni” romanlarının, anlattıkları dönemlerin sosyolojik çerçevesini çizmeleri, bu dönemleri edebi bir üslupla okurlara aktarmaları nedeniyle edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ele alınabilecekleri saptanmış ve karşılaştırmalı analize tabi tutulmuşlardır.
- 9- Yukarıdaki bulgulardan hareketle çalışmanın, karşılaştırmalı edebiyat disiplininin temel uğraş alanlarından biri olarak nitelenebilecek “ötekini anlamak” ve “empati kurmak” gibi kavramlara katkı verebileceği, bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalar için bir kaynak olarak görülebileceği, değerlendirilebileceği ümit edilmektedir. Ayrıca ‘öteki’ çalışmalarına ‘yabancı’ kavramını da katması açısından çalışmanın önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çalışma ayrıca karşılaştırmalı edebiyat bilimi ile edebiyat sosyolojisi alanlarına, özellikle yararlandığı Varyasyon Kuramı’nın da katkısıyla birlikte çalışma yapma olanağı sunmayı arzu etmektedir. Birbirlerinden ayrı dinamiklere sahip toplumların özlerinde barındırdıkları farklılıklara rağmen, toplumların bir ürünü olarak nitelenebilecek edebi eserlerdeki farklılık, ortaklık ve benzerliklerle ele alınabilmesinin hem karşılaştırmalı edebiyat bilimini hem de edebiyat sosyolojisini zenginleştireceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aktel, E. (2008). *Son eylül elveda Antigoni*. İstanbul: Everest.
- Aydın, M. (2014). *Moderniteye dışarıdan bakmak*. İstanbul: Açılım.
- Bauman, Z. (1989). *Modernity and holocaust*. United Kingdom: Polity.
- Bauman, Z.(2007). *Modernite ve holocaust*. (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Versus.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2017). *Modernlik ve müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Dearn, A. (2006). *The Hitler youth 1933-1945*. Great Britain: Osprey.
- Gellately, R. (2003). The third reich, the holocaust, and vision of serial genocide. *The Specter of Genocide Mass Murder in Historical Perspective* (içinde), (R. Gellately and B. Kiernan, Ed.). United Kingdom: Cambridge University.
- Harpham, G. G. (1981). Survival in and of ‘The painted bird’: The career of Jerzy Kosinski. *The Georgia Review*, V. 35, No.1, pp. 142-157.
- Horváth, Ö. v. (1998). *Allahsız gençlik*. (B. Arpad, Çev.). İstanbul: Assos.
- Jeanniere, A. (1994). *Modernite nedir?* (N. Tural Küçük, Çev.). *Modernite versus Postmodernite*. (M. Küçük, Ed.). Ankara: Vadi.
- Kater, M. H. (2004). *Hitler youth*. United States of America: Harvard University.
- Klemperer, V. (1947). *Notizbuch eines philologen*. Berlin: Aufbau.
- Kosinski, J. (2006). *Boyalı kuş*. (A. Emeç, Çev.). İstanbul: E.
- Larrain, J.(1995). İdeoloji ve kültürel kimlik: Üçüncü dünya gerçeği. (N. N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Sarmal.
- Niekerk, C. (2011). *Constructing fascist subject: Violence, gender, and sexuality in Ödön von Horváth’s Jugend ohne Gott*’ Contemplating Violence: Critical Studies in Modern German Culture. (S. Engelstein and C. Niekerk, Ed.). Netherlands: Rodopi.
- Polt-Heinzl, E.(2014). Ödön von Horváth’s ‘Jugend ohne Gott’ neue blicke auf einen bekannten text. *Studia Austriaca*, (XXII cilt). pp. 5-26.
- Richter, D. H. (1974). The three denouements of Jerzy Kosinski’s ‘The painted bird’. *Contemporary Literature*, V. 15, No. 3, pp. 370-385.